
УДК 349.3

К. Ю. МЕЛЬНИК,

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник кафедри трудового та господарського права
навчально-наукового інституту підготовки фахівців кримінальної міліції
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ РЯДОВОГО ТА НАЧАЛЬНИЦЬКОГО СКЛАДУ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Розглянуто особливості пенсійного забезпечення осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ, а також інші заходи соціального захисту даної категорії працюючих. Надано пропозиції із удосконалення відповідних заходів.

Протягом життя людина нерідко зіштовхується з обставинами, що можуть заподіяти шкоду її здоров'ю і працездатності і, як наслідок, призвести до втрати заробітної плати, а також доходів від підприємницької та іншої не забороненої законом діяльності як основного джерела засобів існування. У багатьох випадках людина сама не в змозі перебороти зазначені обставини.

Як справедливо відзначають Д. А. Ніконов та О. В. Стремоухов, якість і зміст життя кожної людини окремо впливають на нормальне функціонування суспільства в цілому, тому держава деякою мірою приймає на себе відповідальність за настання несприятливих обставин для життя і діяльності індивіда, надаючи йому в різних формах соціальну підтримку і допомогу [1, с. 1].

У певному сенсі можна стверджувати, що як людство на будь-якому етапі свого розвитку не змогло б існувати без праці – головної умови життя людини, так і очевидно, що воно нормально не функціонувало б без надання державної допомоги особами, які з огляду на певні обставини втратили здоров'я і працездатність.

Як відомо, найважливішою умовою соціальної захищеності особи в суспільстві є закріплення в нормативно-правових актах її соціальних прав, реалізація яких сприяє забезпеченню задоволення її життєвих потреб, підвищенню їх добробуту і зміцненню принципу соціальної справедливості.

Відзначимо, що однією з перших країн, де відбулося конституційне закріплення соціальних прав, стала радянська Росія. Так, уже в першій Конституції РСФСР (1918 р.) у розділі II «Загальні положення Конституції РСФСР» були закріплені окремі соціальні права. У Конституції СРСР 1936 р. у розділі X «Основні права і обов'язки громадян» досить чітко були систематизовані і зафіксовані указані права. Найповніший перелік соціальних прав наведено в Конституції СРСР 1977 р.

Конституції капіталістичних держав практично до другої половини 40-х років не знали такого інституту, як соціальні права громадян. Сьогодні зазначені права закріплені у всіх конституціях промислово розвинутих країн світу. Так, Конституція Японії 1947 р. у розділі III «Права й обов'язки народу» закріпила соціальні права членів свого суспільства. У Конституції Іспанії 1978 р. у розділі I гл. 3 «Про керівні принципи соціальної й економічної політики» міститься положення, що держава бере на себе обов'язок піклуватися про соціальний захист іспанського народу, а в гл. 4 цього самого розділу закріплюються гарантії основних прав і свобод. Конституція Греції 1975 р. у частині II «Публічні свободи і соціальні права» виділяє соціальні права з інших основних прав; такий же підхід властивий і Конституції Італійської Республіки 1947 р., у якій соціальні проблеми виділені в частині I розділу II «Етико-соціальні відносини». Конституція Французької Республіки 1958 р. у розділі XI «Економічна і соціальна рада» вводить економічну і соціальну раду з відповідними повноваженнями, мета якої полягає в сприянні соціальному захисту громадян [2].

Як справедливо відзначається в юридичній літературі, реальним є тільки захищене, а не проголошене право [3, с. 72]. Тому не менш проблематичним, ніж визначення і закріплення

соціальних прав, є їх гарантованість. Під гарантованістю соціальних прав громадян ми розуміємо створення комплексу економічних, соціальних та правових умов, що забезпечують реалізацію і захист зазначеної групи прав.

Визнаючи людину найвищою соціальною цінністю, міжнародне співтовариство приділяє значну увагу процесу нормативного закріплення та захисту соціальних прав людини та громадянина. Серед міжнародних документів, які регламентують соціальний захист населення, важливе місце посідають Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Європейська соціальна хартія (переглянута). Так, відповідно до ст. 22 Загальної декларації прав людини кожна людина як член суспільства має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримки її гідності та розвитку її особи прав у економічній, соціальній та культурних сферах за допомогою національного законодавства і міжнародного співробітництва та відповідно до структури та ресурсів кожної держави. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права у ст. 9 закріпив положення, що держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування.

Україна, орієнтуючись на кращі зразки міжнародної правотворчої діяльності, закріпила у власній Конституції доволі широкий перелік соціальних прав, серед яких і право на соціальний захист. Так, відповідно до ст. 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Дане право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Особи рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ користуються всіма

встановленими у Конституції України правами, у тому числі правом на соціальний захист. Слід відзначити, що пенсійне забезпечення зазначених осіб здійснюється відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб».

До пенсійної реформи 2011 р. пенсії за вислугу років особам рядового та начальницького складу призначалися за наступних умов, передбачених п.п. «а» і «б» ст. 12 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»: «а) особам офіцерського складу, прапорщикам і мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, іншим особам, зазначеним у пунктах «б»–«д» статті 1–2 цього Закону, незалежно від віку в разі, якщо вони мають на день звільнення зі служби вислугу 20 років і більше, за винятком осіб, зазначених у частині третій статті 5 цього Закону; б) особам офіцерського складу, прапорщикам і мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, іншим особам, зазначеним у пунктах «б»–«д» статті 1–2 цього Закону, в разі досягнення ними на день звільнення зі служби 45-річного віку, крім осіб, зазначених у частині третій статті 5 цього Закону, за наявності у них страхового стажу 25 років і більше, з яких не менше ніж 12 календарних років і 6 місяців становить військова служба або служба в органах внутрішніх справ, державній пожежній охороні, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, органах і підрозділах цивільного захисту, податковій міліції чи Державній кримінально-виконавчій службі України».

У проекті Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» (реєстраційний № 7455), який Кабінетом Міністрів України було подано для розгляду Верховною Радою України у грудні 2010 р., були передбачені зміни до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» стосовно вислуги років, яка давала право на призначення пенсії. Зокрема з 1 лютого 2011 р. планувалось запровадження поетапного переходу з вислуги 20 років на вислугу 25 років, тобто зміни торкалися лише умов призначення пенсії за вислугу років, передбачених п. «а» ст. 12 Закону. Відповідно до Проекту пенсію за вислугу років цим особам пропонувалося призначати незалежно від віку, якщо

вони звільнені зі служби: до 31 січня 2011 р. і на день звільнення мали вислугу 20 років і більше; з 1 лютого 2011 р. по 31 січня 2012 р. і на день звільнення мали вислугу 21 календарний рік і більше; з 1 лютого 2012 р. по 31 січня 2013 р. і на день звільнення мали вислугу 22 календарних роки і більше; з 1 лютого 2013 р. по 31 січня 2014 р. і на день звільнення мали вислугу 23 календарних роки і більше; з 1 лютого 2014 р. по 31 січня 2015 р. і на день звільнення мали вислугу 24 календарних роки і більше; з 1 лютого 2015 р. і на день звільнення мали вислугу 25 календарних років і більше. Таким чином, пропонувалося збільшити вислугу до 25-ти років протягом п'яти років. У разі запровадження такого поетапного переходу особа рядового або начальницького складу, яка на 1 лютого 2011 р не мала права на пенсію за вислугу років, тобто не мала вислуги 20 років, не могла «наздогнати» вислугу аж до 25-ти років.

Зазначені положення Проекту були неодноразово обговорені як на нарадах та колегіях в Міністерстві внутрішніх справ України, так і на наукових форумах та в юридичній літературі. Зокрема у юридичній літературі неодноразово вказувалося на необхідність більш плавного переходу до вислуги 25 років [4, с. 399].

Слід віддати належне національному законодавцю, який узяв до уваги пропозиції науковців і практиків та при прийнятті Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» передбачив підвищення вислуги років кожен рік на півроку протягом десяти років. Так, п. «а» ст. 12 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» сьогодні має наступну редакцію: «а) особам офіцерського складу, прапорщикам і мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, іншим особам, зазначеним у пунктах «б»–«д» статті 1–2 цього Закону (крім осіб, зазначених у частині третій статті 5 цього Закону), незалежно від віку, якщо вони звільнені зі служби: по 30 вересня 2011 р. і на день звільнення мають вислугу 20 років і більше; з 1 жовтня 2011 р. по 30 вересня 2012 р. і на день звільнення мають вислугу 20 календарних років та 6 місяців і більше; з 1 жовтня 2012 р. по 30 вересня 2013 р. і на день звільнення мають вислугу 21 календарний рік і більше; з 1 жовтня 2013 р. по 30 вересня 2014 р. і на день звільнення мають вислугу 21 календарний рік та 6 місяців і більше; з 1 жовтня

2014 р. по 30 вересня 2015 р. і на день звільнення мають вислугу 22 календарних роки і більше; з 1 жовтня 2015 р. по 30 вересня 2016 р. і на день звільнення мають вислугу 22 календарних роки та 6 місяців і більше; з 1 жовтня 2016 р. по 30 вересня 2017 р. і на день звільнення мають вислугу 23 календарних роки і більше; з 1 жовтня 2017 р. по 30 вересня 2018 р. і на день звільнення мають вислугу 23 календарних роки та 6 місяців і більше; з 1 жовтня 2018 р. по 30 вересня 2019 р. і на день звільнення мають вислугу 24 календарних роки і більше; з 1 жовтня 2019 р. по 30 вересня 2020 р. і на день звільнення мають вислугу 24 календарних роки та 6 місяців і більше; з 1 жовтня 2020 р. або після цієї дати і на день звільнення мають вислугу 25 календарних років і більше. До календарної вислуги років зараховується також період, зазначений у частині другій статті 17 цього Закону».

Крім цього, зміни торкнулися і інших положень спеціального законодавства, яке стосується пенсійного забезпечення осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ. Так, було зменшено максимальний розмір пенсії за вислугу років з 90 % до 80 % шляхом внесення відповідних змін до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб».

У ст. 9 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» було додано вимогу щодо наявності вислуги 10 років і більше. Таким чином, ч. 1 ст. 9 Закону сьогодні має наступну редакцію: «Особам рядового, сержантського, старшинського та офіцерського складу та деяким іншим особам, які мають право на пенсію за цим Законом та звільняються зі служби за станом здоров'я, виплачується одноразова грошова допомога в розмірі 50 відсотків місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний рік служби. У разі звільнення зі служби за віком, у зв'язку із скороченням штатів або проведенням організаційних заходів, закінченням строку контракту, систематичним невиконанням умов контракту командуванням одноразова грошова допомога в розмірі 50 відсотків місячного грошового забезпечення виплачується за наявності вислуги 10 років і більше». Частина 2 ст. 9 Закону після слів «перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України» доповнено словами і цифрами «які мають вислугу 10 років і більше».

Певний вплив на пенсійне забезпечення осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ у 2011 р. мала і нормотворча діяльність Кабінету Міністрів України. Так, постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до пункту 3 постанови Кабінету Міністрів України від 17 липня 1992 р. № 393 та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» від 20 липня 2011 р. № 780 виключено норми про зарахування до вислуги років служби на пільгових умовах (один місяць служби за півтора місяця) у деяких підрозділах внутрішніх справ, а саме у підрозділах карного розшуку, боротьби з економічною злочинністю, кримінальної міліції у справах неповнолітніх, кримінальної міліції у справах дітей, боротьби з незаконним обігом наркотиків та боротьби із злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, а також на посадах дільничних, старших дільничних інспекторів міліції та працівників підрозділів з керівництва дільничними інспекторами міліції.

Слід певним чином погодитися із запровадженими реформаторськими заходами, адже за вислуги в 20 років, до якої зараховувався повністю строк навчання у вищому навчальному закладі МВС України, військова служба і половина терміну навчання в цивільному вищому навчальному закладі, та при існуванні пільгового трудового стажу особи начальницького складу окремих підрозділів внутрішніх справ виходили на пенсію у доволі ранньому віці (33–34 роки). Це, по-перше, не забезпечувало принципу соціальної справедливості, а по-друге, було додатковим тягарем для державного бюджету. Разом із тим вважаю, що наразі за умов підняття вислуги років необхідно ще раз оцінити доцільність скасування пільгового трудового стажу для працівників окремих підрозділів органів внутрішніх справ. Зокрема працівники підрозділів карного розшуку органів внутрішніх справ знаходяться на вістрі боротьби зі злочинністю. Для їх служби більшою мірою, ніж для працівників інших підрозділів, характерні значні фізичні, психологічні й емоційні перевантаження. Це і стресові ситуації, і реальна небезпека служби, оскільки вона часом пов'язана з фізичним і психічним опором з боку правопорушників, який нерідко переходить у відкрите посягання на життя і здоров'я працівника. Це і несення служби в нічний час, у вихідні і святкові дні, режимні вимоги до виконання службових обов'язків тощо. Усе перераховане

призводить до хронічних хвороб та передчасного зношення організму. Тому пропоную розглянути можливість повернення працівникам підрозділів карного розшуку пільгових умов зарахування часу проходження служби до вислуги років.

Також важливе значення для соціального захисту цієї категорії працюючих в умовах невисокого грошового забезпечення мають норми ст. 22 Закону України «Про міліцію». Відповідно до вказаної статті працівники міліції користуються пільгами при розподілі житла, встановленні квартирних телефонів, влаштуванні дітей у дошкільні заклади, вирішенні інших питань соціально-побутового забезпечення у порядку, передбаченому законодавством України. Крім цього, для них передбачена знижка щодо оплати жилої площі, комунальних послуг, а також палива. Жила площа працівникам міліції, в тому числі тим, що працюють на транспорті, надається місцевими радами, відповідними міністерствами та відомствами в першочерговому порядку. Працівники міліції, які живуть і працюють у сільській місцевості та в селищах міського типу, і члени їх сімей, які проживають із ними, забезпечуються безплатно житлом з опаленням і освітленням за встановленими нормами, а також користуються іншими пільгами, передбачени-

ми законодавством. Працівники міліції мають право на одержання кредитів на індивідуальне і кооперативне житлове будівництво в розстрочку на 20 років з погашенням 50 % наданої позики за рахунок відповідних фондів Міністерства внутрішніх справ України і місцевих бюджетів. Місцеві ради можуть продавати на пільгових умовах житло працівникам міліції із знижкою до 50 % його вартості. Працівникам міліції, які використовують у службових цілях особистий транспорт, виплачується грошова компенсація у встановлених розмірах. Працівники органів внутрішніх справ та члени їх сімей, які проживають разом з ними, користуються безплатним медичним обслуговуванням у закладах охорони здоров'я Міністерства внутрішніх справ України. Місцеві ради можуть встановлювати й інші, не передбачені Законом України «Про міліцію», гарантії соціальної захищеності працівників міліції.

Однак реалії такі, що з усіх перерахованих вище безумовно корисних норм більш-менш виконуються норми щодо безплатного медичного обслуговування. Це ще раз актуалізує питання належного фінансування потреб органів внутрішніх справ і виконання законодавчих приписів.

Список використаної літератури

1. Никонов Д. А. Право социального обеспечения : учеб. для вузов / Д. А. Никонов, А. В. Стремоухов. – М. : НОРМА, 2005. – 608 с.
2. Конституции зарубежных государств : учеб. пособие / сост. В. В. Маклаков. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : БЕК, 1997. – 586 с.
3. Васильев А. М. О системах советского и международного права / А. М. Васильев // Советское государство и право. – 1985. – № 1. – С. 64–72.
4. Мельник К. Ю. Окремі питання реформування проходження служби та пенсійного забезпечення осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ / К. Ю. Мельник // Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку. – Суми : Сум. філія Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2011. – С. 397–399.

Надійшла до редколегії 05.12.2011

МЕЛЬНИК К. Ю. ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ ЛИЦ РЯДОВОГО И НАЧАЛЬСТВУЮЩЕГО СОСТАВА ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Рассмотрены особенности пенсионного обеспечения лиц рядового и начальствующего состава органов внутренних дел, а также иные меры социальной защиты этой категории работающих. Предоставлены предложения по усовершенствованию соответствующих мер.

MELNYK K. SOME ASPECTS OF SOCIAL PROTECTION OF ORDINARY AND COMMANDING PERSONNEL OF INTERNAL AFFAIRS AGENCIES

The features of pensions guaranteeing of ordinary and commanding personnel of internal affairs agencies as well as other measures of social protection of this category of working persons are reviewed. The offers on improvement of corresponding measures are given.